

Az esztergomi „bíborosi szék” történetéhez

TUSOR PÉTER

1967-ben született Gödöllőn. A kecskeméti piaristáknál érettségizett, történelem és latin szakos diplomáját, doktori fokozatát az ELTÉ-n szerezte. OTKA Posztdoktori- és akadémiai Bolyai-ösztöndíjas. A PPKE BTK Történelemtudományi Intézetének adjunktusa. Vatikáni kutatásait a Faludi Ferenc Akadémia támogatásával végezte. Legutóbbi írását 2002. 5. számunkban közzöltük.

A bíborosi kinevezések történelmi háttere

¹További szempont
és könyvészeti:

Péter Tusor:

*Prolegomena zur Frage
des Kronkardinalats.*

Archivum Historiae
Pontificiae 41 (2003) s.a.

2003. szeptember 28-án II. János Pál pápa harminc új bíboros, köztük Magyarország primásának nevét hozta nyilvánosságra. Erdő Péter bíborosi kinevezése mindazonáltal nem mondható váratlanak. Amikor a Szentatya tíz hónappal korábban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem nemzetközi tekintélyű rektorát állította a legmagasabb magyar egyházmegye és a magyar hierarchia élére, már ebben a kérdésben is kinyilvánította akaratát. Esztergom érseksége és a bíborosi méltóság régóta szoros kapcsolatban áll egymással. E kapcsolat írásban nem rögzített, a szokásjog erejével bírní látszó hagyományon alapszik, amely egy hosszas és bonyolult történelmi fejlődés eredménye.

* * *

Szent Péter utódai a történelem folyamán elméletileg mindig szabadon járhattak el a kardinálisok kreálásában. A kánonok által biztosított szabadság azonban hosszú évszázadokon keresztül csak az olasz, még pontosabban az Egyházi Állam területéről származó bíborosok kiválasztásában mondható a gyakorlatban is maradéktalannak. Az egyházfők döntéseit ugyanis az egyes keresztény uralkodók különféle bel- és külpolitikai megfontolásoktól vezéreltetve már a 14. századtól kezdve igyekeztek valamilyen módon befolyásolni. Részint meg kívánták akadályozni, hogy a pápák az ő hozzájárulásuk nélkül tüntethessék ki koronájuk alattvalóit, részint pedig saját jelöltjeik számára szerették volna a bíbort egyre mohóbban kieszközölni, amivel mellesleg számottevően hozzájárultak a Szent Kollégium italianizációjához. Olyan mérvű — vélt vagy valós — jogosítványokra, mint országuk püspökei kinevezésében persze sosem tudtak szert tenni. Az Apostoli Szék ugyanakkor egészen a 20. század elejéig rendszerint figyelembe vette tiltakozásaikat és ajánlásaikat, mely utóbbiakra világi részről egyre gyakrabban hivatalos „(meg)nevezés”-ként (*nominatio*) tekintettek. Az uralkodók által előterjesztett, az esetek többségében saját alattvalóik közül kikerülő kardinálisokat igen szemléletesen „korona-bíborosok”-nak nevezték.¹

Az első magyar kardinálisok

Nem volt ez másként Magyarország esetében sem. Az első magyar kardinális, az 1252-ben prenestei püspök-bíborossá kinevezett Bánca István esztergomi érsek (1243–1253) még az úgynevezett „külső bíborosok” utolsó képviselőinek egyike. (E „külső bíborosok”, elsősorban bencés apátok a cluny-i reformok nyomán kerültek be a Szent Kollégiumba.) Az újabb magyar tagok ugyanakkor már egyértelműen a koronabíborosok korai hírnökei. Demeter esztergomi érsek (1378–1387) 1378-ban, majd őt követően Alsáni Bálint pécsi püspök I. (Nagy) Lajos (1342–1382) király közbenjárásának köszönhette új méltóságát.

A 15. század első felében nincs magyar kardinális. Hiányuk kizárólag V. Márton pápának (1417–1431) a világi befolyás növekedésével szemben ideiglenes eredményeket hozó törekvéseivel magyarázható. A század közepétől — Magyarország önálló hatalmi feltételeinek megerősödésével és nemzetközi kapcsolatainak kiszélesedésével párhuzamosan — hazai részről viszont már hét személy részére sikerült a bíbort megszerezni.

A 15. századi magyar bíborosi kinevezések

Közülük hárman rezideáló magyar főpapok: Széchy Dénes (1440–1465) és Bakócz Tamás (1497–1521) esztergomi, valamint Várday István kalocsai érsek. Széchy-t még egri püspökként Albert király (1438–1439) özvegyének, a kiskorú V. László anyjának javaslatára 1439-ben tüntette ki a bíborral IV. Jenő pápa. Várday számára Hunyadi Mátyás (1458–1490) háromévi folyamatos sürgetés után nyerte el azt 1467-ben. Bakócz 1500-ban lett bíboros. Beatrix királyné testvérének, Aragóniai Jánosnak (1480–1485), és unokaöccsének, Estei Hippolitnak (1486–1497) — mindketten esztergomi érsek — kineveztetését kizárólag dinasztikus szempontok motiválták. Ugyanez mondható el II. Ulászló (1490–1516) fivérééről, Frigyes Kázmér krakkói püspökről. Mátyás bizalmasa, az eredetileg a husziták elleni harc szervezésére pápai megbízatással 1467-ben Magyarországra küldött olasz ferences Rangoni (Veronai) Gábor egri püspök esetében viszont egészen másról volt szó. Ő fő- és titkos kancellári tisztéről lemondva azért tért vissza 1479-ben Rómába, hogy az addigi megbízott, Pedro Ferriz kardinális halála után bíborosként Mátyás érdekeit képviselje a pápai udvarban. Előléptetése tehát leginkább a kúriai magyar pozíciók javítását szolgálta. Ugyanez a cél motiválhatta a Magyarországon korábban szintén pápai legátusként megforduló Simone da Montone patras-i érsek uralkodói ajánlását 1482-ben, amelyet a főpap időközbeni halála tett tárgyatlanná.²

²Néhány kinevezést elősorol: Biblioteca Apostolica Vaticana, Vaticani Latini, vol. 9713 (*Diverse memorie sulle promozioni dei cardinali ad istanza de principi*).

A 15. századi magyar, illetőleg magyar vonatkozású bíborosi kinevezésekkel kapcsolatos források számos figyelemre méltó momentummal szolgálnak. Ilyen például, hogy több esetben egy másik állammal közös fellépés hozott eredményt. Várday és Bakócz érdekében Velence római követi is nyomást gyakoroltak a Szentszékre. Bakócz kapcsán a történeti irodalom a *Signoria* szerepét tartja meghatározóbbnak. Aragóniai János és Estei Hip-

polit esetében a Nápolyal, illetve Ferrarával való együttműködés bizonyult sikeresnek. Az sem hallgatható el, hogy e két esetben elsősorban itáliai kezdeményezésről, s magyar részről csupán közreműködéséről volt szó. Estei Hippolitért leginkább csak Beatrix királyné tett lépéseket. Míg különösen Estei bejutása a Szent Kollégiumba leginkább az *ad hoc* politikai kombinációkon alapuló kinevezés mintapéldája, addig Várday kalocsai érsek promóciója mögött koncepcionális és a későbbiekre nézve már tipizálható elemek is megfigyelhetők.

**Mátyás király
ajánlólevelei**

Ezek leglényegesebbje Mátyás azon — ajánlóleveleiben tett — többszöri kijelentése, hogy Magyarországot ugyanúgy megilleti a „jog” (*praerogativa*) arra, hogy bíborosa legyen, mint más, ilyen „kiváltsággal” rendelkező államokat. 1464-ben még arra is felhívta II. Piusz (1458–1464) figyelmét, hogy az ország rangjához igazából két kardinális lenne méltó. (Széchy ekkor még életben volt.) A király azt ugyan elismerte, hogy elődei korábban kevesebbszer éltek a lehetőséggel, ezért a Szent Kollégium tagjai között alig voltak magyarok, de az ország „megváltozott körülményei” (vagyis leginkább európai befolyásának növekedése) e téren is fordulatot kívánnak. Mátyás személyes presztízskérdésként (*cordi esse*) és uralma nemzetközi reprezentációjának fokmérőjeként (*ornamento coronae nostrae*) kezelte „súlyos”, de „nem teljesíthetetlen” kérése teljesítését, amennyiben azt hangoztatta, hogy országa sem érdemel rosszabb feltételeket a többinél. A másik fő királyi érv Magyarországnak ez által a Szentszékhez való szorosabb kötődésének és a hazai egyházi viszonyok megszilárdulásának felelőlegessége volt. Ez annyiban kétségtelenül bírt némi alappal, hogy egy újabb bíboros erősítette volna az egyházi rend pozícióit a bárókéval szemben.

**A közjó és az
államérdek szempontja**

Nem kevésbé fontos Mátyás hivatkozása a közjóra (*communi utilitati*), illetve az államérdekre (*rebus publicis*). Ami valójában azt jelentette, hogy a hazai hierarchia soraiból az esztergomi érsek mellett, vagy akár azzal szemben egy másik, megbízható, tekintélyes és legfőképpen neki lekötöztetett egyházi vezetőre volt szüksége, aki szilárd támasza lehet a kormányzásban, mint például 1465. évi török elleni hadjárata idején. Nem másról van itt szó, mint az államügyeket kézben tartó, erős bíboros miniszterre (mint az európai történelemben elhíresült Wolsey, Ximenes, Richelieu, Mazarin stb.) vonatkozó korai magyar igényről. Feltehetően figyelmet érdemel, hogy Széchy halála után továbbra is Várday maradt a bíborosjelölt, s nem az új esztergomi érsek, Vitéz János (1465–1472). Az ő érdekében az uralkodó csak tesék-lássék tett lépéseket Rómában.³ Emellett a királyi kancellária tényleges vezetése szintén a kalocsai érsek kezébe került.

³Fraknói Vilmos:
Vitéz János esztergomi
érsek élete. Budapest,
1879, 151–152.

Mátyás ajánlóleveleinek további sajátossága, hogy a jog és Várday személyes kiválóságának hangoztatása mellett a kedvező döntésre mégis a Szentszék iránti lekötöttségét növelő „jóté-

⁴Mátyás király levelei.
Külügyi osztály I-II, kiad.
Fraknói Vilmos,
Budapest, 1893–1895,
helyenként.

**A magyar bíboros-
ajánlási jogszokás
kialakulása**

⁵Elemzését kánonjogi
szempontból lásd
Erdő Péter: *Egyházjog
a középkori
Magyarországon.*
Budapest, 2001,
200–213; Uő. *Állam és
Egyház jogi kapcsolata
a Mohács előtti Magyar-
országon.* In: *Útjaidon.*
Ünnepi kötet Jelenits
István 70. születésnapjára
(szerk. Bazsányi
Sándor–Horkay Hörcher
Ferenc–Tózsér Endre
et al.), Budapest, 2002,
569–578, különösen
576–578.

teményként” (*beneficio*) tekint. Csupán a kérés különböző kifejezéseit használja. A király — a fennmaradt adatok tanúsága szerint — 1464–1465 között négy ízben fordult mind sürgetőbben Rómához. Szempontjait hol megismételte, hol újabakkal toldotta meg. 1465 végén már csak egy rövid emlékeztetőt küldött az ügy melegen tartására. A siker érdekében Rómába küldött követet, a tinini püspök számos külön tárgyalást is folytatott. Velencét kétszer kérte fel közbenjárásra, Széchy halála után pedig a Bíborosi Kollégiumnak is írt. Kiemelte, hogy az „ország díszére és javára” (*pro decore et commodo regni*) elengedhetetlen, hogy egy magyar tag is legyen sorukban.⁴ A kinevezésre végül három év elteltével, 1467-ben a velencei származású II. Pál (1464–1471) pontifikátusa alatt került sor.

1482–1483-ban Váradi Péter kalocsai érsek esetében Mátyás érvei és módszerei gyakorlatilag ugyanezek voltak. A kreáció végleges elmaradása nem elégtelenségükkel, vagy a király és IV. Sixtus (1471–1484) ellentéteivel, hanem az érsek időközbeni kegyvesztettségével és bebörtönzésével magyarázható.

Mátyásnak a kortárs és későbbi európai uralkodói gyakorlatmal mind tartalmi, mind pedig külső jegyeiben — nyugodtan állíthatjuk — teljesen egyező politikája megteremtette és fenntartotta mindazokat a kereteket, amelyek a középkor végén az ország hatalmi státusának megfelelő módon biztosították a magyar jelenlétet a pápaválasztó testületben. E bíboros-ajánlási „jog”, pontosabban jogszokás mértékében és gyakoriságában persze Magyarország esetében sem egyezik meg az egyházi javadalmak adományozása felett gyakorolt világi befolyás mértékével.⁵ Sem formálisan, sem a gyakorlatban, a bíborosi kinevezések terén jóval kedvezőbb pápai pozícióknak köszönhetően. A magyar királyi „főkegyúri jog” és a bíboros-ajánlási jogszokás közös vonása ugyanakkor, hogy az uralkodó bel- és külpolitikai érdekei szerint alattvalói, illetve külföldiek érdekében egyaránt élt velük. Bár a Hunyadi-király az Apostoli Szék politikájának alakítására ennek révén viszonylag csekély hatást tudott kifejteni, azt mindenesetre végképp irreálissá tette, hogy Róma a magyar korona alattvalói közül az ő megkerülésével emeljen bárkit erre a presztízst és számos egyházi, világi kiváltságot biztosító méltóságra.

A Jagelló-korban Ulászló öccse, Frigyes Kázmér (1493), majd Bakócz Tamás (1500) kinevezése azt bizonyítja, hogy Mátyás politikája hagyománnyá szilárdult. Bakócz a parasztháború utáni bukásáig bíboros-kancellárként az ország legmeghatározóbb politikai személyisége, akinek még a pápaság történetébe is sikerült beírnia a nevét. Jószerével ő az egyetlen „kegyenc” típusú bíboros-miniszter történelmünkben. Ideszámítva még Várdayt is, aki Mátyás erős egyénisége mellett kevésbé tudott érvényesülni.

* * *

⁶Vö. Péter Erdő:
*Il potere giudiziario del
primate d'Ungheria.*
Apollinaris 53 (1980),
272–292. és 54 (1981),
213–231.

**Fráter György
bíborossá kreálása**

⁷Lásd például: *Berichte
vom Regensburger und
Speierer Reichstag
1541, 1542. Nuntiaturen
Verallas und Poggios.
Sendungen Farneses
und Sfondratos
1541–1544.*
(Nuntiaturberichte
aus Deutschland
nebst ergänzenden
Actenstücken I/7), hrsg.
v. Ludwig Cardauns,
Berlin, 1915, 216–218.

**Magyar bíborosok
kinevezése császári
jelölés alapján**

A sor már korán megszakadt. Bakócz halála után II. Lajos (1516–1526) megpróbálkozott ugyan Szalkai László esztergomi érsek kineveztetésével. Személye azonban — Antonio Burgio nuncius kedvezőtlen jelentései következtében — Róma számára elfogadhatatlannak bizonyult. Az viszont az esztergomi érsek primási és született követi jogait⁶ Széchy után véglegesen rögzítő Bakócz húszévnnyi bíborossága után szóba sem jöhetett, hogy e tisztet ezúttal másvalaki, mint például Tomori Pál kalocsai érsek, vagy az akkor még nem is püspök Brodarics István kaphassa meg. A dilemmára a hamarosan bekövetkező mohácsi csata tett pontot. A nagyhatalmi szerep elvesztése, majd az önálló államiság megszűnése a magyar korona alig kifejlődött bíborosnevezési jogszokásának sorsát is megpecsételte.

A csupán az ország egy része felett uralkodó I. Ferdinánd (1526–1564) 1538-tól kezdve azzal az indokkal, hogy „Magyarországot megilleti egy bíboros”, több mint egy évtizeden keresztül hiába sürgette Rómát Várday Pál primás (1526–1549) érdekében. A Habsburg-király arra is hasztalan hívta fel az Apostoli Szék figyelmét, hogy igényét külön kell választani fivéréétől, a császártól. De azon érv sem segített, hogy míg úgymond Franciaországot egyszerre több bíboros reprezentálja az európai közvélemény előtt, addig a katolikus országok rangsorában őt követő Magyarországot egy sem.⁷ A protestantizmus elleni küzdelem eredményességének javítására, az egyházi viszonyok konszolidálása érdekében a pápai nuncius szintén javasolta az államtitkárságnak egy magyar bíboros kreálását. Erre Várday halála után, tisztán politikai motivációknak köszönhetően került sor. Martinuzzi (Fráter) György 1551. évi gyors, az ország egyesítésével kapcsolatba hozható és ezért példaértékű kineveztetése átmeneti eredménynek bizonyult, hiszen — mint közismert — Ferdinánd rövidesen megölette.

Martinuzzi, akivel hétre emelkedett (Aragóniai János adminisztrátort is beleértve) az addigi bíboros esztergomi érsek száma, hosszú időre az utolsó valódi magyar koronabíboros. Utódai — egy kivételtől eltekintve — már császári ajánlásra kerültek be a Szent Kollégiumba, hiszen a jogszokás az uralkodó személyére és nem címe számára szólt. A császári és a magyar királyi korona Ferdinánd 1556. évi császárrá választásával létrejött összekapcsolódása a magyar koronabíborosi „intézmény” Mohács után még átmenetileg megmaradó lehetőségét is megszüntette.

A 16. század második felének két magyar bíborosi kinevezésére, azaz Veranchich Antal esztergomi és Draskovich György kalocsai érsekéire már ennek az új rendszernek a keretében, nem magyar királyi, hanem császári jelölés révén (*ad partem imperatoris*) került sor 1573-ban, illetve 1585-ben. Veranchich promóciója még sajátos átmenetet képez, amennyiben a már ma-

gyar királlyá koronázott Rudolf trónörökös szintén ajánlotta őt XIII. Gergelynek (1572–1585), Filippo Boncompagni bíborosnak és a bécsi pápai nunciusnak. Indoklásában az ország érdekeire, korábbi magyar példákra hivatkozott, sőt kifejezetten az országnak úgymond kijáró méltóság helyreállítását emlegette. Veranchich-ot tudniillik ez által igyekezett kiemelni a többi császári pártfogolt közül. I. Miksa (1564–1576) ajánlásában már csak általánosságban fogalmazta meg az érsek érdemeit és a kinevezéséből származó előnyöket, de a nuncius előtt kifejtett szóbeli magyarázatában még szintén érvként szerepelt, hogy a kollégiumnak nincs magyar tagja. A viszonylag gyorsan, egy év leforgása alatt elért siker azonban kérészetüknek bizonyult. Kinevezése után alig tíz nappal Veranchich meghalt.⁸

⁸Vö. Fraknói Vilmos: *Három magyar bíbormok-jelölt a XVI. században*, Új Magyar Sion 5, (1874) 81–100.

Draskovich György

Az első kizárólag császári ajánlásra kreált magyar bíboros Draskovich György kalocsai érsek volt (1585. december 18.; †1587). Esztergomot Verancsics halála után a bécsi udvar üreseedésben hagyta. Draskovich jelölése éppen azt a célt szolgálta, hogy ekképpen kielégítve a tekintélyes főpap ambícióit, az érsekséget ne vele kelljen betölteni. A bevételeket így továbbra is a kamara kezelhette. Draskovich nyomatékos és végül sikeres Habsburg-ajánlásában az is szerepet játszott, hogy párhuzamosan eredménnyel kecsegtető lépések történtek Rómában egy másik magyar származású főpap, Báthory András érdekében. Ő 1584-ben került be a Bíborosi Kollégiumba, ami azonban nem a magyar, hanem a lengyel koronával, személy szerint Báthory István lengyel király (1576–1586) közbenjárásával hozható kapcsolatba. Báthory lépései óhatatlanul a magyar klérus felé fordították II. Rudolf (1576–1612; és egyben 1608-ig magyar király) figyelmét bíborosjelöltjei kiválasztásában és rangsorolásában.

⁹Az eddig elmondottakhoz lásd még: Tusor Péter: *A magyar koronabíborosi és bíborosprotektori „intézmény” kialakulása és elhalása a XV–XVI. században*. *Analecta mediaevalia* II. (szerk. Neumann Tibor), Piliscsaba, 2003, s.a.

Rudolf hazai téren legközelebb szintén a Báthoryakkal összefüggésben gyakorolta bíboros-ajánlási „jogát”, meghozta 1596/97-ben az erdélyi fejedelemségről lemondott Báthory Zsigmond javára. Báthory vissza-visszatérő bíborosi ambícióhoz — el nem hált házasságának pápai diszpenzációja után — a kánonjogi feltételek adottak voltak. A politikai körülmények azonban sosem indokolták elégségesen kívánsága teljesülését.⁹

* * *

Forgách Ferenc

Az esztergomi érseki szék hosszas betöltetlensége, illetve Fejérvölgy István (1596) és Kutassy János (1597–1601) pár évig tartó főpázsztorsága után Róma a trienti katolicizmus magyarországi expanziójának kezdetén Forgách Ferenc prímást (1607–1615) szinte azonnal bíborosi rangra emelte. Kreációja ugyanazon a titkos konzisztórium ülésen történt, amelyen érseki palliumát is megkapta. Mindössze kilenc nappal az után, hogy az uralkodói kinevezés alapján elnyert érseki székében V. Pál (1605–1621) „megerősítette”.

Az esztergomi érsekek történetében páratlan esemény különlegességét fokozza, hogy Bakócz Tamás után Forgách az első tetterős prímás, aki tagja lehetett a központi egyházkormányzatnak. Kinevezésére kizárólag egyházpolitikai megfontolásokból került sor. A Szentszék tudniillik így biztosítva láthatta a magyarországi katolicizmus római szellemiségét, irányítójának megfelelő egyházi és világi tekintélyét, kiterjedtebb nemzetközi kapcsolatrendszerét.

E logikus, reális elképzelés megfogalmazódása és megvalósulása azonban egy bonyolult és számos buktatóval járó folyamat volt. A pápai Kúria eredetileg nem számolt ezzel a lehetőséggel. Felvetése a prágai nuncius, Antonio Caetano érdeme. Az ő diplomáciai ügyességének és kitartó tárgyalásainak volt köszönhető, hogy a szerteágazó udvari érdekharcok, intrikák ellenére 1607 őszén a magyar prímás II. Rudolf császár bíborosjelöltjei közé kerülhetett. A nuncius több ízben az államtitkárság kifejezett tiltása ellenére tett lépéseket érdekében. Ugyancsak ő győzte meg végül számos jelentésben római feletteseit arról, hogy a császári „nevezést” megszerzők listájáról V. Pál (1605–1621) választása a — saját karrierje érdekében csupán elhanyagolható lépéseket tevő — esztergomi érsekre essen.¹⁰

Pázmány Péter

Forgách Ferenc korai halála után utóda, Pázmány Péter (1616–1637) tizenhárom esztendő elteltével, 1629-ben lett a pápaválasztó testület tagja. A hosszas várakozás csak részben tulajdonítható a Szent Kollégium minden korábbinál erőteljesebb italizációjának. Forgách helyét ugyanis szinte azonnal Melchior Klesl bécsi püspök, császári főminiszter foglalta el. Bíborosjelöltjei kiválasztásában az új uralkodó, II. Ferdinánd (1619–1637) pedig birodalmi és itáliai szempontokat részesített előnyben. Pázmány csupán 1626-ban került fel a császári névsor legvégére, feltételezhetően az 1625-ös soproni királyválasztó országgyűlésen szerzett érdemei miatt. Kreációjára a Mantova ellen háborút indító, s ezzel az Egyházi Állam érdekeit veszélyeztető Habsburgok iránti gesztusként, elsősorban a bécsi békepárt pozícióinak erősítésére, a további osztrák–spanyol itáliai térnyerést megakadályozni igyekvő pápai külpolitika célkitűzéseivel összhangban került sor 1629-ben. Bármilyen meglepőnek tűnik, egyházkormányzati, írói, térítői munkája e téren nem játszott meghatározó szerepet. Sőt a mantovai konfliktus gyors véget értével, majd a svéd hadba lépéssel megváltozott politikai helyzetben Pázmány hamarosan választani kényszerült bíborosi esküje és alattvalói hűsége között.

A Pázmány utáni idők

1632-ben kezdődő és az őt kinevező VIII. Urbánnal (1623–1644) haláláig tartó konfliktusának Rómában gondosan megőrzött emléke, illetve Magyarország Habsburg-országok sorában elfoglalt helyének fokozatos megváltozása utódai helyzetét egyaránt megnehezítette. Pedig az esztergomi érsekek helyének biztosítása a Bíborosi Kollégiumban időnként más-más szempon-

¹⁰A fontosabb források kiadva: *Antonii Caetani nuntii apostolici apud imperatorem epistulae et acta. I: 1607 (Epistulae et acta nuntiorum apostolicorum apud imperatorem 1592–1628/4)*, ed. Elena Linhartova, Pragae, 1932, *passim*.

Lippay György bíborosi ambíciói

¹¹„Non è senza considerazione l'istanza, che per l'arcivescovo fa e priega la maestà del re d'Ongheria, la quale in altri tempi con l'altre corone concorreva a nominare i cardinali, et hora si contenta e priega per questa sola grazia.” Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Chigi, vol. N III 72, fol. 202^r–205^v, 204^rv. (*Ragioni che ponno esser di motivo perché la Santità di Nostro Signore promova l'arcivescovo di Strigonia.*)

toktól vezéreltetve — a mindössze pár évig működő Lósy Imrét (1637–1642) leszámítva — szünet nélkül napirenden volt. Lippay (1642–1666) és Szelephény (1666–1685) primások makacs bíborosi ambíciói nem indokolhatók kizárólag személyes motivációkkal. A pázmányi minta követése egyúttal magában foglalta egy magasabb szintű római kapcsolatrendszer, egy még hatékonyabb érdekképviselő magvalósításának igényét. Mi több, kifejezetten politikai célkitűzések elérését is.

Lippay György már 1644-ben lépéseket tett kinevezése érdekében. A jezsuita Inchoffer Menyhért révén közvetlenül Rómában tájékozódott. A megkerülhetetlen császári ajánlás hiánya, majd az időközben bekövetkezett pontifikátus-változás nem kedvezett elképzeléseinek. A primásnak 1646 őszén, amennyiben eláll a linzi béke országgyűlési becikkelyezése elleni ünnepélyes tiltakozástól, lehetősége nyílt volna a császári „nevezés” megszerzésére. Ő azonban ilyen áron nem kívánt élni az uralkodói ajánlással. III. Ferdinánd (1637–1657) ezután birodalmi jelölteket részesített előnyben.

A magyar primás hat év elteltével, 1652-ben már csupán egy rendkívüli (*extra ordinem*) ajánlást tudott a Habsburg-udvarban kieszközölni. Ezzel párhuzamosan viszont a római császári követ több, szokás szerint aláíratlan emlékiratot nyújtott át Rómában X. Ince pápának (1644–1655) és munkatársainak. Közülük a legterjedelmesebb és legérdekesebb a Fabio Chigi bíboros-államtitkárnak, a későbbi VII. Sándor pápának (1655–1667) szóló. A vélhetően maga a primás által papírra vetett memorandum számtalan indokot sorolt elő. Például a Pázmány-utód egyházszervezői, egyházpolitikai érdemeit, befolyásos támogatóit, a bíboros-érsek elődök hosszú sorát stb. Végső érve, egyben utolsó sorai így hangzanak: „Feltétlenül fontolóra kell venni a folyamodványt, amelyet az érsek javára ő felsége, Magyarország királya kérésleg tesz. Ez az ország hajdanán más koronákkal versengett a kardinálisok nevezésében, de most megelégszik azzal, hogy csupán ezt az egy kegyet kérje.”¹¹

Az idézet bár burkoltan, mégis határozottan arra céloz: a magyar királyoknak egykoron más uralkodókhoz hasonlóan joguk volt arra, hogy a Szent Kollégiumba új tagokat jelöljenek. Lippay primás a nemzeti önállóság sajátos nemzetközi reprezentációs lehetőségét egyértelműen hivatalos császári mellőzése miatt igyekezett életre kelteni. Történeti érve mellett a pápai döntéshozatal figyelmébe ajánlotta még, hogy kinevezése hozzájárulna a magyar világi rendek vezetőjével, Pálffy Pál nádorral (1649–1654) folytatott belpolitikai harca kedvező kimeneteléhez, következésképpen az Itália biztonságát tekintve kulcsfontosságú ország stabilitásának növeléséhez. X. Ince pontifikátusának utolsó éveinek kreációit azonban kizárólag a Kúria belső szempontjai határozták meg.

VII. Sándor (1655–1667) trónra lépése után az esztergomi érsek jezsuita támogatással és egy császári magánajánlás segítségével kívánt célt érni. A rend vezetése felé római közvetítője Nádasi János S. J. volt. Az új pápa és környezete ezúttal komolyan fontolóra vette a magyar főpap bíborosi kinevezését. A lépés összhangban állt volna az ekkor színre lépő kúriai reformirányzat, a *squadron volante* szellemiségével. Bécsből azonban titokban érvénytelenítették az uralkodói kérést. A jezsuita rendnek és a kúriális érdekeknek végül jobban megfelelt az ismert történetíró, Sforza Pallavicini személye.

Lippay ezután felhagyott önálló törekvéseivel. Elfogadta a bíborodalmi jelölt Franz Wilhelm von Wartenberg regensburgi püspök (1649–1661) utáni második helyre szóló „hivatalos” császári ajánlást. A német prelátus 1660. évi előléptetését követően végre ő lett az első számú császári favorit. Ezt annak ellenére ki tudta harcolni, hogy mindjobban eltávolodott a Habsburg-udvar politikájától. Az 1659. évi országgyűlésnek a primás kinevezése érdekében I. Lipóthoz (1657–1705) intézett kérése arra utal, hogy a bíborosi ambíciók ekkor már, legalábbis részben, a formálódó magyar nemzeti egységpolitikát kívánták szolgálni. A következő, 1667. évi bíboroskreáló konzisztóriumot az esztergomi érsek mindazonáltal már nem érthette meg.

**Szelepchény György
sikertelen kísérletei**

Az utód, Szelepchény György ez irányú törekvéseit a hasonló vonások ellenére eltérő elméleti háttér és más technikák alkalmazása jellemezte. Az új primást szintén már hivatalba lépésekor foglalkoztatta a kérdés. Római megbízottja, a pálos Vanoviczy János tanácsára azonban óvakodott a nyílt fellépéstől. Kezdetben csupán a megfelelő kapcsolatok kiépítésére törekedett IX. és X. Kelemen (1667–1669 és 1670–1676) környezetével. 1672-re megszerzett császári ajánlása őt is egy német jelölt (Franz August von Waldstein) mögé utasította. Személyének pápai kiválasztását Szelepchény a még protestánsnak megmaradt magyar főúri családok konverziójára gyakorolt, várható kedvező hatás római hangoztatásával igyekezett elérni, de eredménytelenül.

Az 1670-es évek második felében rendszeres és részletes hírszolgálatával a primás valamelyest hozzá tudott járulni a pápai külpolitika irányának kelet felé fordulásához. Bíborosi kinevezése érdekében tett párhuzamos lépései a késő középkor törökellenes harcait szervező bíboros-legátusokhoz hasonló szerep igényére engednek következtetni. XI. Ince (1676–1689) egyértelműen kész volt egy ilyen megoldásra. A túlzó francia követelések és elfogadhatatlan jelöltek miatt azonban a nem olasz, pontosabban nem pápai alattvaló bíborosok kinevezésétől 1686. szeptember 2-ig kénytelen volt eltekinteni. A bécsi udvar kellő támogatása — természetesen — ezúttal is hiányzott, bár 1684-től a következő esztendőben elhunyt esztergomi érsek lett az egyetlen Habsburg-jelölt. Ha életben marad, bíborosságát Buda felsza-

¹²A részletek és a levéltári dokumentáció megtalálható lesz Tusor Péter: *Purpura Pannonica. Az esztergomi „bíborosi*

szék” kialakulásának előzményei a 17. században (Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae. Series I: Collectanea Hungariae Vaticana, tom. 3.), Budapest–Roma, 2004, s.a.

A 18. századi magyar bíborosok

A magyar királyi „bíboros-nominációs” jog

badításával egy napon publikálják Rómában. Ennek jelentősége mindazonáltal már csak szimbolikus lett volna.¹²

* * *

A magyar püspököket egy személyben irányító esztergomi érsekek majd fél évszázadot felölelő, különféle megfontolásoktól vezérelt törekvései a kudarc ellenére mind Rómában, mind pedig Bécsben napirenden tartották a szent kollégiumbeli magyar jelenlét kérdését. Ez a 17. század folyamán immár a korábbiaknál is szorosabban összefonódott az esztergomi érseki székkel. A kapcsolatot tovább mélyítette, hogy mind Kollonich Lipót (1695–1707), mind pedig Keresztély Ágost (1707–1725) személyében a Habsburg-ajánlásoknak köszönhetően ismételten bíborosok kormányozták a magyar prímási tartományt. A szász herceg 1706-ban esztergomi koadjutorként, Kollonich pedig 1686-ban még kalocsai érseként — a jelöltségben Szelephény helyére lépve — nyerte el a piros bírórumot. Ami egyúttal arra is magyarázattal szolgál, hogy Széchenyi György (1685–1695) előléptetésének miért nem vetődött fel még a gondolata sem. (Gyakorlatilag arról volt szó, hogy Kollonich nem tudta azonnal Szelephény teljes örökségét megszerezni, „csupán” a bíboros-jelöltséget. A prímási székre jó egy évtizedig várakozni kényszerült.)

Hasonló magyarázatot kell keresnünk Esterházy Imre (1725–1745) mellőzésére. A kiváló bécsi és római kapcsolatokkal rendelkező Csáky Imre kalocsai érsek (1710–1732) 1717. évi — először *in petto* — kinevezése nyomán tudniillik közel egy évszázad elteltével a Szent Kollégiumnak ismét volt magyar származású tagja. Ugyanakkor Csáky halálát követően Esterházy még tizenhárom esztendeig állt a magyar egyházszervezet élén anélkül, hogy a pápaválasztásra jogot kaphatott volna. Utódai, Csáky Miklós (1751–1757) és Barkóczy Ferenc (1761–1765) esetében ismételten primátusuk rövid időtartama ötlük szemünkbe. E három arisztokrata főpap háttérbe szorulása nyilvánvalóan Bécs számlájára írandó, jelölésük valószínűsíthető elmaradása különféle személyi-politikai okoknak tulajdonítható. A 18. század középső harmada mindazonáltal csupán a prímási és a bíborosi cím összekapcsolódásában hozott átmeneti megtorpanást. Ezzel szemben a magyar koronának a Bíborosi Kollégium összetételének befolyásolására vonatkozó igényei terén gyökeres fordulat állott be.

Időközben ugyanis a késő középkori törekvésekkel — leginkább Lippay és Szelephény erőfeszítései nyomán — megmaradt látens kontinuitásnak köszönhetően sor került a magyar királyok bíboros-jelölő jogosultságának hivatalos pápai elismerésére. A magyar királyi „bíboros-nominációs jogot” XIV. Benedek (1740–1758) a bécsi udvar határozott sürgetésére azzal a megszorítással fogadta el 1747-ben, ha a császár és a magyar király sze-

¹³A konkordátum formájában megkötött egyezmény iratai: Archivio Segreto Vaticano, Archivum Arcis, Armarium I–XVIII, n. 612.

A primás és a kardinális méltóságának összekapcsolódása

mélye két külön személy, amint az Mária Terézia (1740–1780) esetében fennállt. A Róma részéről hangsúlyozottan újként aposztrofált és a fejedelmi abszolutizmus kiteljesedésének folyamatától aligha elválasztható kiváltság gyakorlása nem korlátozódott a hazai főpapok személyére.¹³ Az olasz származású jelölt(ek) alkalmatlanságára hivatkozva azonban a pápának jó két évtizedig sikerült kitérniük a Habsburg-követelések gyakorlati teljesítése elől. Martinuzzi óta magyar királyi (pontosabban királynői) jelölésre egyedül Batthyány József hercegprímás (1776–1799) jutott be a Szent Kollégiumba 1778 folyamán. Pázmány Péter után tulajdonképpen ő az első magyar származású esztergomi érsek, aki magára ölthette a vértanúk jelét.

A korabeli — nem hivatalos — terminológiát követve Forgách Ferenc „esztergomi bíborosként” (*Cardinalis Strigoniensis*) írta alá leveleit, s a Kúriában magát Pázmányt is többnyire mint „Esztergom bíborosa” (*Cardinale di Strigonia*) emlegették. Mégis, a modern értelemben vett esztergomi „bíborosi szék”, vagyis a primás és a kardinális méltóságának jogszokás alapján történő összekapcsolódása és gyakorlatilag csorbíthatlan továbbélése voltaképpen Batthyánytól számítható. A magyar korona bíboros-jelölő jogának hivatalos pápai elismerése és az esztergomi érsek javára történt sikeres gyakorlása után már elképzelhetetlen volt, hogy a császári és a királyi cím perszonáluniójának visszaállítását követően Bécsben megtagadják az ország primásaitól a bíborra történő ajánlást. Korántsem melleleg más államok esetében is a bíboros-jelölés kedvezményezettjei a politika szekularizálódásával párhuzamosan ekkor már leginkább nem az udvari élet sűrűjéből kerültek ki, hanem szinte kizárólag az adott ország egy-egy tekintélyesebb, ősbibb egyházmegyéjének élén álltak.

Az (immár nem szent római, hanem osztrák) császári ajánlásoknak az Örök Városban a janzenista múltú Kopácsy Józseftől (1838–1847) eltekintve kivétel nélkül eleget tettek. Az uralkodói „nevezések” mindazonáltal sokáig nem követték azon nyomban és automatikusan az érseki kinevezéseket. Leginkább ennek tudható be, hogy Rudnay Sándor (1819–1831), Scitovszky János (1849–1866) és Simor János (1867–1891) kreációjára 1828-ban, 1853-ban, illetve 1873-ban kerülhetett csak sor, s hogy a korán elhalálozott Károly Ambrus főhercegé (1808–1809) és a lemondott Hám Jánosé (1848–1849) pedig kivételesen elmaradt.

**Magyar bíborosok
Ferenc József
uralkodása idején**

Forgách Ferenc után — ha nem számítjuk a már bíborosként az esztergomi székbe lépőket — valójában csak Vaszary Kolozs (1891–1912; +1915) és Csernoch János (1913–1927) nyerhette el primási címe mellé szinte azon nyomban a bíbort is (1893-ban, illetve 1914-ben). Ekkorra esik egyúttal a magyar kardinálisok Hunyadi Mátyás utáni második virágkora. Haynald Lajos kalocsai érsek 1879. évi kreációját követően a Szent Kollégium tagjai sorában találjuk Schlauch Lőrinc nagyváradai püspököt (1893),

¹⁴Nem feledhetjük emellett az eredetileg esztergomi főegyházmezgyés várallyai Haulik György, illetve a csanádi egyházmegye Mihalovics József zágrábi érsek 1856., majd 1877. évi előlépte-

A 20. századi magyar bíborosok

¹⁵Vö. Hans Philippi: *Kronkardinalat oder Nationalkardinalat. Preußische und bayerische Bemühungen an der Kurie 1900–1914.* Historisches Jahrbuch 80 (1961), 185–187.; A. Viton: „Obligatory” *Cardinalatial Appointments 1851–1929.* Archivum Historiae Pontificae 21 (1983) 275–294.

¹⁶E megállapítás Wolfgang Reinhardtól: *Le carrière papali e cardinalizie. Contributo alla storia sociale del Papato.* Roma, la città del papa. Vita civile e religiosa dal giubileo di Bonifacio VIII al giubileo di papa Wojtyła (Storia d'Italia. Annali, 16, a c.d. Luigi Fiorani – Adriano Prosperi), Torino, 2000, 263–290, 263.

Samassa József egri érseket (1905), valamint Hornig Károly veszprémi püspököt (1912).¹⁴ A magyar főpapokra irányuló páratlan római figyelem nemcsak a hazai katolicizmus életképességének, hanem sokkal inkább a legnagyobb katolikus monarchia, személy szerint Ferenc József (1867–1916) pápaságra gyakorolt befolyásának tudható be. Ausztria-Magyarország feldarabolása, IV. Károly (1916–1918) visszavonulása, majd halála után nemcsak a magyar királyok püspöki székek betöltésében gyakorolt „főkegyúri” joga enyészett el, hanem az esztergomi érsek bíborosi kinevezésében sem került már többé sor „hivatalos” állami közreműködésre. A katolikus monarchiák megszűntével a koronabíborosság ekkorra szinte mindenhol a történelem lomtárába került.

Az Apostoli Szék azonban az immár tisztán nemzeti bíborosok kiválasztásánál is tiszteletben tartotta a Szent Kollégium nemzetközi jellegét megfelelően biztosító hagyományokat, amelyekre a jelek szerint valóban szokásjogként tekintett és tekint napjainkig. Méghozzá — miként azt a magyar példák is bizonyítják — az uralkodói jelöléseket megszegyenítő következetességgel, noha e téren a pápáknak természetesen továbbra sincsen semmiféle kánonjogi kötelezettsége. (Mint ahogy a koronabíborosi előzmények nélkül kialakult, például amerikai „bíborosi székek” esetében sincsen.)¹⁵ Serédi Jusztinián bíborossá kreálására a Szentszékhez visszakerült érseki kinevezést követően szűk három hét (1927. november 30 – december 19.); a boldog emlékü Mindszenty Józsefára (1945–1973) szinte napra pontosan félév (1945. augusztus 16 – 1946. február 18.); Lékai Lászlóéra (1976–1986) bő három hónap (1976. február 12 – 1976. május 24.); Paskai Lászlóéra (1987–2002) pedig egy év és majdnem négy hónap (1987. március 3 – 1988. június 28.) elteltével került sor.

* * *

Erdő Péter esztergomi érsek minapi, 2003. október 21-i kreációjának dióhéjban ezek a messzire ágazó történeti gyökerei. Ha gondosan utána számolunk, az ő személyében Bánca István, Serédi és Mindszenty után tulajdonképpen a negyedik magyar főpap köszönheti teljesen szabad és mindenféle politikai befolyásolástól mentes pápai elhatározásnak magas méltóságát. S ha e hét évszázadon átívelő kapcsolódást kissé szédítőnek érezzük, joggal tesszük. A világtörténelemben aligha akad még egy olyan, jellegében, szerkezetében és rendeltetésében, hagyományában és belső szabályaiban alapvetően változatlan, mégis egymást váltó történeti korszakok során sértetlenül fennmaradt zárt testület, mint a *Senatus Divinus*.¹⁶